

ANDRZEJ WITKOWSKI, JAN KOTUSZ

STAN POZNANIA RYBOSTANÓW RZEK POLSKI (1945-2007)

Muzeum Przyrodnicze Uniwersytetu Wrocławskiego,
ul. Sienkiewicza 21, 50-335 Wrocław
e-mail: a.witkowski@biol.uni.wroc.pl

1. Wstęp

Od momentu akcesji Polski do UE niezbędnym stało się dopasowanie naszych poczynań w zakresie gospodarki rybacko-wędkarskiej do obowiązujących w niej uregulowań prawnych, światowych i europejskich konwencji.

W świetle tych uwarunkowań prowadzenie racjonalnej gospodarki w rzekach oraz ochrony ryb wymaga od jej rybackiego użytkownika (PZW) pełnej znajomości rybostanów oraz zachodzących w nich zmian, wywołanych wędkarską eksploatacją i oddziaływaniami innych antropogenicznych czynników.

Przez wiele powojennych lat stan poznania ichtiofauny naszych rzek był znikomy. Do połowy lat 60. ubiegłego stulecia mieliśmy skąpe dane dotyczące zaledwie kilku większych rzek (górne dorzecze Wisły, Drwęca, Warta), które na dodatek często zostały uzyskane różnymi metodami i narzędziami połowowymi. Tylko w niewielkim stopniu mogły być one użyteczne do prowadzenia racjonalnej gospodarki rybacko-wędkarskiej oraz aktywnej ochrony najbardziej zagrożonych gatunków i zespołów ryb.

Próbę podsumowania tego problemu oraz dyskusję nad poprawą sytuacji podjęto w czasie Konferencji Naukowej „*Wędkarstwo w ochronie wód i rybostanów* - Łódź, 26-27.05.1997. Od tego momentu minęło 10 lat, podczas których praktycznie wymazaliśmy prawie wszystkie białe plamy na ichtiologicznej mapie Polski. Stąd też jest to właściwa chwila, która pozwala na dokonanie już syntezy i wytyczenie kierunków badań na przyszłość.

2. Stan poznania rybostanów w latach 1945-1987

W okresie tym opublikowano około 130 prac i artykułów dotyczących badań ichtiofaunistycznych i ekologicznych, z których zdecydowaną większość (ok. 61 %) wykonano między 1970 a 1987 rokiem. Poza nielicznymi wyjątkami większość prac zawierała tylko listy gatunków, lakoniczne dane o rozszedzeniu oraz skąpe informacje o liczności ryb, co tylko w niewielkim stopniu mogło być użyteczne w prowadzeniu racjonalnej gospodarki rybacko-wędkarskiej w rzekach.

Niemniej jednak należy tu pokreślić, że w latach 1956-1969 wykonano kilka

bardzo ważnych prac, które przyczyniły się do dalszego i szybkiego rozwoju nowoczesnej ichtiofaunistyki i badań inwentaryzacyjnych rybostanów rzek w Polsce. Wymienić tu należy opracowania: *Ichtyofauna Wisły Śląskiej* (Żarnecki, Kołder (1956); *Materiały do znajomości ichtiofauny Warty i jej dopływów* (Jaskowski 1962); *Przebieg naturalnej regeneracji ichtiofauny w odcinku strumienia wyrzobionego eksperymentalnie prądem elektrycznym* (Iwaszkiewicz 1964); *Populacje ryb w systemie rzeki Drwęcy* (Backiel 1964); *Wpływ połowów elektrycznych agregatem prądowórczym na liczebność ryb drapieżnych w potoku Košno* (Szczerbowski i in. 1968), a przede wszystkim serię prac Penczaka (1968-1969) - *Ichtyofauna rzek Wyżyny Łódzkiej i terenów przyległych*.

W oparciu o opracowane przez wyżej wymienionych badaczy metody, jak również coraz powszechniej stosowane nowoczesne, nieselektywne narzędzia połowowe (agregaty spalinowe i bateryjne) możliwym było już objęcie badaniami znacznych obszarów Polski.

W tym miejscu na szczególne podkreślenie zasługuje decyzja władz PZW, które w ramach swoich statutowych obowiązków również dostrzegły potrzebę pilnej inwentaryzacji rybostanów i podjęły w połowie lat osiemdziesiątych decyzję o powołaniu przy ZG PZW Komórki Informacyjno-Wdrożeniowej. Przejęła ona funkcję stymulacji, sterowania i co najważniejsze w znacznym stopniu dofinansowywania również badań ichtiofaunistycznych, a w późniejszym okresie także i monitoringowych rzek poddanych najsilniejszej presji wędkarskiej. Jednocześnie od 1988 roku PZW rozpoczął wydawać własne czasopismo - „*Roczniki Naukowe PZW*”, gdzie zaistniała możliwość publikowania wyników badań, w tym szczególnie dotyczących inwentaryzacji rybostanów.

3. Stan poznania rybostanów w latach 1988-2007

W pierwszej dekadzie (1988-1997) badania prowadzono na nowych obszarach. Obejmowały one: wschodnią Polskę - dorzecze Bugu i Narwi; dopływy Odry w środkowym jej biegu - Kaczawa, Widawa, Ślęza, Oława, Barycz, Bóbr, Bystrzyca, Smortawa, Stobrawa, Mała Panew; dorzecze dolnej Odry i część Pomorza Zachodniego - Drawa, Płociczna, Gwda, Parsęta; drobne ciekі północno-wschodniej Polski - Pasłęka, Czarna Hańcza; prawobrzeżne dopływy górnego dorzecza Wisły - górna Wisła, Soła, Wieprzówka, Wisłoka, Wisłok, Skawa, Prądnik, Biała Dunajcowa, Poprad, Raba oraz polskie dorzecze Czarnej Orawy.

Według szacunkowej oceny w ciągu tego okresu ponad połowa naszych rzek została przynajmniej raz, a w przypadku dorzecza Warty, Pilicy i Bzury oraz fragmentów górnego dorzecza Wisły i Nysy Kłodzkiej więcej razy zbadana.

W okresie kolejnych 10 lat (1998-2007) na ichtiologicznej mapie Polski praktycznie wymazano prawie wszystkie białe plamy. Na szczególne podkreślenie zasługuje zbadanie rybostanów większości systemów rzecznych Pomorza Zachodniego - Słupia, Łeba, Wieprza, Wierzyca, Wda, Łupawa, Reda; środkowego odcinka Wisły; prawobrzeżnych systemów dorzecza dolnej Wisły - Wkra, Liwiec, Skrwa; uzupełnienia

w dorzeczu środkowej i górnej Odry i Warty - Liswarta, Noteć, Proсна, Obrą; Płonia, Nysa Łużycka, Bierawka, Ruda, Olza, Opawa, Psina, Osobłoga, Stradunia; bieszczadzkich i beskidzkich dopływów Wisły i Sanu - Skawa, Biała Tarnowska, Wołosaty i polskich dopływów Łaby - Dzika Orlica, Izera, dopływy Metuji.

W tym dziesięcioleciu, zgodnie z wcześniej zaproponowanymi metodami, przeprowadzono ponadto kolejne badania monitoringowe m.in. takich systemów rzecznych, jak: Warta, Bzura, Pilica, Nida, Gwda, San, Dunajec, Poprad, Raba, Wisłoka, Skawa, Czarna Orawa, Kwisa oraz Łyna.

4. Rola „ROCZNIKÓW NAUKOWYCH PZW”

Od 1988 do 2007 r. PZW wydał łącznie 21 tomów (w tym 1 suplement) „*Roczników Naukowych PZW*”. Opublikowano w nich łącznie 164 prace dotyczące różnych aspektów gospodarki wędkarskiej w rzekach, a obejmujące m.in. tak istotne problemy, jak: połowy wędkarskie, ocena presji; łowiska specjalne i zawody; efektywność zarybień; biotechnika chowu i hodowli gatunków cennych i zagrożonych; ich biologia i ekologia; ochrona ryb; zapory - przepławki - turbiny a ryby. Największy jednak udział miały prace poświęcone ichtiofaunistycznej inwentaryzacji rzek, obejmujące aż 78 pozycji, co stanowi 47.6 % prac tam opublikowanych.

Niezależnie od powyższego, problematykę gospodarki wędkarsko-rybackiej w naszych rzekach prezentują liczne referaty i artykuły pokonferencyjne z trzech konferencji (SGGW, Warszawa - 1998, 2000, 2004) poświęconych reofilnym rybom karpiowatym i czterech innych konferencji naukowych (Uniwersytet Łódzki - 1994, 1997, 1998, Spała - 2003), na których problematyka inwentaryzacji, monitoringu oraz sytuacji tej grupy ryb w naszych rzekach stanowiła również znaczną część.

5. Wnioski

W okresie ostatnich 20 lat wykonano w kraju imponującą liczbę badań ichtiofaunistycznych, które znalazły swoje odbicie w ok. 280 publikacjach. Spowodowało to, że obecnie, praktycznie, wymazaliśmy wszystkie białe plamy na ichtiologicznej mapie Polski. Tak wielkie osiągnięcie lokuje Polskę w czołówce europejskich krajów o najlepiej poznanej ichtiofaunie rzek.

Pomimo tego badania ichtiofaunistyczne bezwzględnie należy kontynuować, a w najbliższym czasie objąć nimi na całej długości nasze największe rzeki – Wisłę i Odrę.

Koniecznym jest również prowadzenie stałego monitoringu kilkunastu rzek o różnym fizjograficznym charakterze, poddawanych największej presji wędkarskiej, które uwidoczniały zachodzące zmiany i stworzą system szybkiej ich oceny, pozwalając jednocześnie na właściwą ichtiologiczną interwencję.